

לטעמי אמית בתימן

הכל יודעים כי טעמי אמ"ת — איוב, משלי ותהלים — שינים בצורתם ובשמותיהם מטעמי שאר כל ספרי המקרא, (כמובן חוץ משני הפרקים הראשונים בספר איוב יאחד עשר הפסוקים האחרונים, שטעמיהם כטעמי שאר ספרי המקרא). וברצוני לעמוד כאן על תפקידיהם, שמותיהם ונעימותיהם בתימן. (על טעמי שאר ספרי המקרא ראה במאמרי ב"סיני", מנחם-אב-אלול תשי"א).

אם כי במחברות, כלומר בַּמִּתְחַבֵּר ה"תִּלְגָּאן" העברית ותקצירה הערבית, פורטו תפקידו ונגינתו של כל טעם, וספרים אלה נהגים ונקראים בפי חלק קטן מן הלמדנים בתימן, הרי למדם היה בבחינת "דרוש וקבל שכר", ולמעשה לא נהגו על פיהן, וברור שכל שכן רוב הלמדנים וכל המזני העם שאינם יודעים אף את שמותיהם ותפקידיהם, ובכל זאת כולם הלמדנים ופשוטי העם קוראים קריאה אחידה מסורתית ללא שגיאות. כי מסורת קריאה מקובלת וקבועה בפי יהודי תימן מקדם קדמתה דורות עולמים, מבלי להזקק לצורות וציורים עקדים נקודים ושרטוטים שקבעו הנקדנים, בפרט בספר תהלים כאשר יבואר להלן. ובכל זאת כשהגיעו הנקודות לתימן בזמנן, התפשטו לאטם בכל רחבי תימן מחוזות מחוזות מי במקדם ומי במאחר, ובני תימן למדו שמותיהם, אך תפקידיהם הניחו לבעליהם המה היוצרים ותלמידיהם, ולעצמם סגלום לפי דרכם, מסורתם וטעמם, כפי המשל "על טעם וריח אין להתוכח". נקדים ספר איוב להיותו עומד בראש אמ"ת והראשון בזמן לדעת חז"ל (בבא בתרא יז ב). ספר זה נקרא ונלמד אצל יהודי תימן בכל שנה, נוהגים ללומדו בתשעה באב בסלסיל ובאטיות בבוקר אחרי תפלת שחרית ואמירת הקינות ומגילת איכה, וקריאתו גמשכת עד זמן המנחה, לפי דרכם ושטתם. לכל אותן המזני הצורות והציורים הפזורים על פני איוב שלשה תפקידים בלבד, מפסיק (יִפְרָק או פִּרְקָה), מעמיד (יִרְזֵם או רִזְמָה), וסוף פסוק. ולהם ארבע נעימות בלבד: א) מפסיק נעימתו כשבר יללה קלה. ב) מעמיד נעימתו רעדה משוכה, אשר יללתה תולכת וגבוהה. ג) מעמיד שלפני סוף פסוק, שלמעשה מצוי הוא בכל פסוק כיון שרובם של פסוקי איוב מורכבים משני חצאים בלבד; מעמיד זה נעימתו כאנחה שבורה ונקרא "כִּסְרָה". ד) סוף פסוק נעימתו רעדה משוכה, אשר קול יללתה תולך ונמשך. כל ארבע נעימות אלה אי אפשר להסבירן בכתב ואינם ניתנים להחקק בעט ברזל ועופרת, וגיתן ללמדן מפה לאוזן כי רק אוזן מלין תבחן. כל אחת משלש הנעימות הראשונות אחידה היא בכל הספר ללא הבדל, אם הטעם הגורם לה זה או אחר. ואלה שמות הטעמים צורותם ותפקידיהם.

המעמידים

אֶתְנֶלְהָ מצוית בכל פסוקי איוב, שיש בהם מעמיד אחד או יותר. בפסוקים שיש בהם יותר ממעמיד אחד היא באה לפני הסוף פסוק, כך שטעם זה משמש לעולם "כִּסְרָה", חוץ

משבעה עשר פסוקים שיש בהם מעמיד ואין בהם אתנחה, כך שטעם אחר משמש "כסרה", ואלו הן: ג, א כו; ט, ט כח והאחרון תלוי במחלוקת מסורות: י, כב; יא, ו; יד, ד; כ, כה והוא תלוי במחלוקת: כד, יט; לב, ה; לג, כד; כו, י; כו, ל; לא, לט; יב לפי מקצת דפוסים. וכפי שאמרתי: אחת היא לנו אם זה אתנחה או טעם אחר, נעימה אחת לכל "כסרה".

עוֹלָה וְיוֹרֵד בין שהיו שניהם בתיבה אחד כגון נשפו, או שהוא בשתי תיבות כגון יקחרו אפל, לעולם מעמיד. ופעם אחת בלבד בא במקום כסרה בפסוק יא, ו. במקצת דפוסים יש עוד אחד בפסוק לד, י. אך בכל כתבי-היד העתיקים באה ה"כסרה" במלת "מרשע".

רָצִיעַ באחד מארבעה תנאים הוא מעמיד: א) כשיש מפסיק לפניו, והם עשרים ושמנה מסוג זה, ד, יט; ה, ט; ט, כד; י, יז; יב, ג; יג, כו; יד, ד, ה, יט; טו, ד, ט; יט, יב, כו; כא, יז; כד, יב, יד, יח, כ; כח, ד; לא, לה, מ; לב, ה, יא; לד, יט, ל, לא, לג. ולמקצת נוסחאות כתבי-יד מדויקים יש להוסיף כ, כה. אך אם הוא סמוך ממש לעולה ויורד, אף שיש מפסיק לפניו, נהפך למפסיק, וארבעה הם בלבד מסוג זה, ויבואו בין המפסיקים. ב) כשיש אחריו מפסיק חוצץ בינו לבין המעמיד הבא אחריו, שהוא בדרך כלל אתנחה או עולה ויורד, ושמונה עשרה הם מסוג זה: ג, א; ה, ח; ח, יג; יג, ג, ד; יז, י; יא, כג, כה; כג, ז; כד, א; ל, טו, יז; לא, יג; לב, ד; לה, כה; לה, י, טו; לח, יא. ג) כל שכן כשיש מפסיק לפניו ולאחריו, ועשרים ושבעה הם מסוג זה: ד, טו; ו, ד, י; ג, טו, כב; יב, יד; יג, טו, כח, ל; טו, ט, י, יב, יג; יט, כט; כ, כג; כו, יד; כח, ג, כה; לא, לה; לג, טו, כו; לד, כט; לו, טז; לו, ד, כו; לו, לט, כה. ד) שני רביעים תבאים זה אחר זה, בין שהם רצופים בין שיש תיבה או תיבות ביניהם, הראשון מפסיק, והשני מעמיד, וארבעה הם מסוג זה: ז, ד; כד, יט; לב, ה; לג, כד. שלשה מהם אין מפסיק לפני הראשון ויש מפסיק אחר השני. ובפסוק לג, כו, שיש מפסיק לפני הראשון וגם אחר השני, המפסיק השני מכריע ונעשה הרביע הראשון מפסיק והשני מעמיד. ויש עוד שנים שהראשון מעמיד, מפני שיש לפניו מפסיק, והשני מפסיק, מפני שאין אחריו מפסיק, והם: כד, כד; לג, כג. יש שלשה רביעים הרובצים על שלשה אולמים והם: יא, ה; יב, ז; לג, א, אשר רוב המוני העם וכמעט כולם מעמידים אותם ומרעידים בהם, נגד כל הכללים; אך המלמדים המצמחים היו מפסיקים בהם, מפני שיש בהם כל תנאי המפסיקים, והיו אומרים שההמון טעה בהם בגלל ארבעה אולמים אחרים, שמשפטם להעמיד מפני שיש פסיק אחריהם, והם: ה, ח; יג, ג, ד; יז, י. וכך היה אומר סבי ז"ל.

סוף פסקה שנהוג לסמנו בשתי נקודות לאחר התיבה. יש מקרים שמעמידים, אף שאין שום סימן המעמיד לפניהם, כי כך קבלו מאבותיהם שכך היא קריאת פסוק זה או אחר; ואם כשאלם מדוע, יענוך "כך למדנו"; כגון בפסוק ג, ה מעמידים במלת "וצלמות" אף על פי שבכל הספרים אין מעמיד. וכן בפסוק לד, י מעמידים בתיבת "שמעו לי", כי בכתבי-היד ה"כסרה" בתיבת "מרשע". אך יש אחד יוצא מהכלל והוא פסוק כד, טו, שבכתבי-יד כבדפוסים תיבת "נשף" בשופר הולך, ואף על פי כן רבים נהגים להעמידה ולהרעידה, ומסרים שכך קבלו, ושגם מורידים לא ידעו למה יש להעמיד כאן.

תמפסיקים

פ'ר לעולם מפסיק, ושבעה הם: ג, ה; ו, ד; ז, כ; י, טו; טז, ד; כו, יד; לב, א. ועוד אחד במקצת כתבי היד, יא, ו.

צ'ר לעולם מפסיק, ושבעה עשר הם: ג, ו, ט; ז, יא, כ, כא; ו, יא; טו, ד; כ, כה, כו; כד, יג; כו, ה; כט, כח; ל, א, יב; לב, ב, ג; לד, כ.

ד'י ומקומו למטה לפני הנקודות; ורבים הם.

ר'ב כשאין מפסיק לא לפניו ולא לאחריו; ושלשים ושלשה הם חוץ מן הפסוקים הקטנים של "ויען", "ויען": ג, ד; ה, ו, ב, ג; ו, י, א; יא, כ; יד, ז, יב, יד; טו, ב; יח, ד; כא, יח, יט, כח, לג; כד, טז; כח, ל, ג, יג, טז; לב, יב, יט, כא; לג, ט; לד, יב, כו, לו; לו, ו, יא; לו, ו; לח, מא.

ובארבעה מקרים נוספים הוא מפסיק אף שיש מפסיק לפניו, מפני שהוא סמוך ממש לעולה ויורד: ל, א; לב, ו; לד, י; מב, ג.

ר'ב כשיש גריש ורביע יחד במלה אחת, הגריש בא למעלה על אות ראשונה והרביע אחרי; ואלה רבים הם.

ש'ל נחשבת בין המפסיקים, אם כי למעשה אין פעולתה לעצמה נכרת, מפני שהיא באה תמיד בלויית פסיק שגם הוא מן המפסיקים, וארבעה הם לפי כתבי-היד: טו, כג; לב, ו; לו, יב; מ, כג. ובדפוסים נוספים עוד שנים: ה, יט (שבמקצת כ"י ברביע מאגרש) יא, ו (במקצת כתבי-היד בא בו פור).

פ'ס והוא קו ישר מפסיק בין שתי תיבות.

לא מעמידים ולא מפסיקים

מ'פ והוא קו שוכב בין שתי תיבות; כשהוא בא אחרי תיבה בת ארבע אותיות או יותר, התיבה נוקפת כאילו היתה בגעיא (=מאריך) כגון "ויגד-לך" היד נוקפת, "ושבעו-לחם" היד נוקפת. וכשהוא בא אחר תיבה בת שתי אותיות אינה נוקפת. ונחלקו בתי הכנסת בתיבה בת שלש אותיות; יש שהיו זוקפין אותה וגוערים במי שאינו זוקף, ויש שגערו בחריפות במי שזקפת, כגון "הנה-נא", אם לזקף את ה"ה", "עפר-ארץ", "עלי-כסל" אם לזקף את ה"ע", וכן כל הדומה לזה. סבי ז"ל היה אומר שקבל שאין לזקפו, וראיה שבמקצתן יש בתיגאן געיא תחת אות ראשונה, דמשמע שבלי הגעיא אינה נוקפת.

צ'ר ומקומה בראש תיבה; ועשרים ושנים הם: ה, ו, י; ז, ה; יג, כו; יד, ג; טו, כג, כח; טז, יב, יג; יח, יט; יב, טז; כ, כו; כא, יז; כד, יב; לא, לד, לה; לב, ה; ו; לד, לו; לו, כא; לט, כה.

ט'ח צורתו דומה לדחי, אלא שאינו בראש תיבה ובא לפניו ניקוד או ניקודים.

שׁוֹפֵר עָלַי דומה לשופר תולך, אלא שהוא מעל התיבה. ויש שהיו קוראים אותו שופר מסוז, וכך הוא נקרא בכמה כתבי־יד.

שׁוֹפֵר הוֹלֵךְ ויש שהיו קוראים אותו גלגל, אך לא ראיתי שם זה בכתבי־יד תימן. ברם הר"א אלשיך כתב, כשיש שני שופר תולך זה אחר זה השני מפסיק. וראה חלק הדקדוק למהרי"ץ בתהלים טז ח, מהדורתי.

שׁוֹכֵב דומה לשיפר, אלא שהוא שוכב פרקדן, ויש שהיו קוראים אותו ירח בן יצמו.

שׁוֹפֵר מְהוֹפֵךְ דומה לעולה, אלא שהוא מתחת לתיבה.

יֹרֵךְ כשהוא לבדו, כלומר בלי העולה לפניו, אינו פועל כלום. ויש שהיו קוראים אותו מאריך. וכלל אחד לכולם: כל טעם שהוא תחת אות שלישית שלפני סוף התיבה זוקף את התיבה, כאילו היתה בגעיא.

אלה הם טעמי ספר איוב, נגינותיו ונעימותיו. חוץ משני הפרקים הראשונים ואחד עשר הפסוקים האחרונים אשר, כפי שאמרנו, טעמיהם כטעמי שאר ספרי המקרא; כשם שטעמיהם שונים כך נעימתם שונה, נעימה שיש בה דמיון רב לנעימת מגלת רות, שהיא נעימה של ספור והרצאת דברים.

ל ס פ ר מ ש ל י

נעימתו של ספר זה רחוקה מאד מזו של ספר איוב; בעוד נעימתו של איוב יש בה מן הצער, האנחה והרעדה, הרי נעימתו של משלי יש בה מן ההטפה האבהית השלוה, כאדם המטיף לבנו בעדינות ורוך בבחינת "דברי חכמים בנחת נשמעים". וגם הוא נעימותו נחלקות לארבע: מפסיק, מעמיד, לפני סוף פסוק, והוא נקרא "כסרה" שבירה, וסוף פסוק.

כל שמות הטעמים ותפקידיהם כשמותיהם ותפקידיהם בספר איוב. חוץ מן הפזר, שהוא משמש במשלי תפקיד של מעמיד, כשיש מפסיק בינו לבין המעמיד שאחריו; ושבעה הם ואלו הם: א, י; כב, כט; כג, כט; כז, כב; ל, ד (שנים); ל, ח. אבל כשאין מפסיק בינו לבין המעמיד שאחריו משמש הוא כטעם מפסיק, ושלשה הם בכל משלי: ו, ג; ז, כב; ל, לג.

ל ס פ ר ת ה ל י מ

שונה הוא המצב בתהלים; כאן אין השפעה ואין פעולה לשום טעם, והיו כלא היו. אמנם לעתים לא רחוקות תואם המעמיד בקריאת יהודי תימן למעמיד שבטעמים, והמפסיק למפסיק, אך לא מפני שכך קבע המטעם, אלא פני שאותו התדריך שהנחה את המטעם הוא שהנחה את יהודי תימן, כלומר הבנת הענין בעיקר. שני, הלא אין ספק שהיו נעימות ידועות מקובלות לספרי המקרא מימים ימימה, ואלה נמסרו לדורות בעל פה, ואף על פי שגשתבשו במשך הזמן באורך הגלויית, בכל זאת נקודות האחיזות לא נטשטשו לגמרי ונשארו חבויים בבטן הקרומים והגלדים שהעלו בכל מקום ומקום לפי טעמו וממשו, והם גורמי המפגש בין המסורות השונות. וגורם השוני בין ספרי איוב ומשלי לספר תהלים אצל יהודי תימן, מפני ששונה היא קריאת

תהלים ולמדו מזו של איוב ומשלי. בעוד שאלה נאמרים ביחידות, כלומר כל אחד מן התלמידים שלפני המורה או מציבור בית הכנסת אומר את פסוקו לבדו בטעמיו המקובלים ואחריו חוזרים כל הקהל יחד על אותו פסוק טוב בטעמיו בדקדוק כמקובל כנ"ל, ומחזירים וגוערים בכל שוגה, ולו שגיאה קלה שבקלות, הרי בספר תהלים מעולם לא למדו ולא אמרו בצורה זו, כי אם ביחד כמקהלה אחת אחידה. והנעימה והנגינה שבה נאמר מזמור זה או אחר הן הן הקובעות את פיסוק הטעמים, ואותם עצמם, כלומר את הנעימה והנגינה, קובע יעודו וזמן אמירתו של המזמור. ולמעלה משלש עשרה נעימות יש לספר תהלים: א) מזמורי ההלל בחגים ב) "מזמור שיר ליום השבת", בשבת. ג) ששת המזמורים הנאמרים בערב שבת לפני תפילת השבת ד) מזמורים הנאמרים בשבת בלילה לפני עלות השחר ה) מזמור של מנחת שבת ו) מזמורי שלשת הרגלים ז) מזמור "אשרי האיש" ו"מזמור שיר ליום השבת" בליל כפור ח) מזמור של ראש השנה ט) מזמור ליל ראש החדש י) מזמור הנאמר אצל החתן יא) מזמורים הנאמרים במקהלות בתענית צבור יב) מזמור הנאמר בכל יום בין מנחה למעריב יג) מזמור תשעה באב, ועוד. עלי לציין שקשה מאד לציין את הנעימות וחלקי הפיסוק הדקים, גם בתוים קשה מאד לרושמן, וניתנים הם למסירה רק מפה לאוזן, כי רבים הם ושונים.